

TEORIHISTORISK SKITSERING AF DEN NYE PROTESTCYKLUS Afvisning hinsides programmatisme

Ingen bliver nogensinde bedt om et identitetskort for at få adgang til sådan en demonstration.

—Judith Butler (60)

Det seneste årti har stået i protestens tegn. Som den franske politiske antropolog Alain Bertho har beskrevet i sin bog, *Le temps des émeutes*, skete der en voldsom stigning i antallet af protester i begyndelsen af 00'erne. Selvfølgelig fandt der såvel strejker som demonstrationer sted op gennem 1980'erne, 1990'erne og 00'erne. *Food riots* var ikke et ualmindeligt foretagende i det globale syd (Walton og Seddon), men der skete et såvel kvantitativt som kvalitativt skifte efter 2008, hvor der fandt mange flere og langt mere omfattende protester sted mange flere steder i verden: protester, demonstrationer, besættelser, optøjer og opstande. Som Dilip Gaonkar skriver, har protesterne og optøjerne endda bevæget sig nordpå og finder nu også sted i de liberale demokratier (31).

I retrospektiv kan vi pege på de arabiske revolter, det såkaldt arabiske forår, der brød ud i december 2010 i Tunesien og hurtigt spredte sig til Ægypten og en række lande i Nordafrika og Mellemøsten de første måneder af 2011, som det afgørende vendepunkt, hvor vi gik fra en periode kendeteg-

net ved et næsten totalt fravær af radikal systemkritik til en situation, hvor der igen blev stillet spørgsmålstegn ved den herskende orden (Goldner; Silver og Payne). Især billederne fra Cairo, hvor tusindvis af mennesker gik på gaden, indtog Tahrir-pladsen og krævede Mubarak væk, slog hul i den "kapitalistiske realisme" (Fisher) og den senliberale, markedskapitalistiske globaliserings "der er ikke noget at komme efter"-diskurs.¹ Fra Cairo spredte protesterne sig til Sydeuropa, hvor demonstranter besatte pladser i Athen, Madrid og Barcelona og krævede et opgør med den sparepolitik, som de lokale regeringer efter krav fra EU-kommissionen, IMF og Den Europæiske Centralbank havde indført i forlængelse af finanskrisen, der hurtigt forvandlede sig til en økonomisk og social krise i mange lande i Sydeuropa. I sommeren 2011 var London så scene for voldsomme *riots*, og i september besatte Occupy Wall Street Zuccotti Park på Manhattan. Da den første bølge af protester døde ud eller blev knust, udbrød der protester andre steder.

Årene siden 2011 har således været kendetegnet ved en diskontinuerlig global protestbevægelse, der har bevæget sig frem og tilbage gennem verden i et staccatoagtigt mønster med forskydninger og spring (Bolt, *Krise*; Den Usynlige Komité, *Til vores venner*; Gerbaudo; Hardt og Negri, *Assembly*). Protesterne har været så omfattende, at såvel 2011 som 2019 er blevet udråbt til "et nyt maj '68" (Wright), og i 2011 valgte *Times Magazine* demonstranten ("the protester") som årets person. Nogle af højdepunkterne i den nye cyklus har inkluderet de chilenske studenterprotester i 2011-2012, den brasilianske transportmodstand i 2013, den ukrainske Maidan-bevægelse, Nuit debout og Gilets jaunes i Frankrig, demokratibevægelsen i Hong Kong, Sudan-kommunen, den libanesiske opstand og protester mod racistisk politi i USA fra Ferguson i 2014 til Minneapolis i 2020. Selv coronapandemien og de lokale nedlukninger synes ikke at have gjort det endegyldigt af med den nye protestcyklus, og "den underjordiske Bildung" der har fundet sted i mere end ti år nu (Juhl, *Opstandens underlag* 35). Det illustrerede George Floyd-protesterne til overmål. Det var de mest omfattende protester og *riots* i USA siden sidst i 1960'erne, en politistation blev brændt ned, og rige kvar-

1 "Der er ikke noget at komme efter" var et ofte benyttet svar fra den tidligere danske statsminister Anders Fogh Rasmussen.

Fig. 1. *George Floyd-protester, Los Angeles, 30. maj 2020. Demonstranter har sat ild til en politibil og skrevet "ACAB" (All Cops Are Bastards (alle strissere er svin)) på siden af bilen. Fotograf ukendt.*

terer, der almindeligvis ikke er steder for protester, oplevede plyndringer og kampe mellem politi og demonstranter (Haslett; Smith).

Vi synes at befinde os i et kort intermezzo af postcoronaudmattelse og genkomst af en interimperialistisk strid, der truer med at begrave den ulmende utilfredshed og desperation i en ny-gammel koldkrigsopposition, der gør det svært at agere systemkritisk. Men det er formodentlig blot et spørgsmål om tid, før vi igen ser mennesker på gaden. Sri Lanka kan hurtigt vise sig at blive det første punkt i en ny bølge af protester. Uanset hvor vi kigger hen, er de socioøkonomiske betingelser for mere uro fortsat til stede.² Opførte kulturkampe, der ofte iscenesættes som generationskonflikter,

2 Det betyder selvfølgelig ikke, at der eksisterer en kausal relation mellem økonomisk misere og mere radikale protester som opstande. Som en hel generation af

er blot toppen af isbjerget. Nedenunder har vi en kriseram kapitalisme, der synes ude af stand til at agere strategisk konfronteret med en accelererende klimakrise og en vækst, der bare aldrig rigtig synes at komme i gang igen efter 2008. Repræsentanter for det globale borgerskab som Deutsche Banks forskningsteam har set skriften på væggen og taler som Bertho om "en epoke af uro" ("an age of disorder"; Deutsche Bank). Men trods erkendelsen af krisen synes det at være overordentligt svært at udvikle egentlige planer om nogen større omlægning af økonomien, ikke mindst på grund af den modstand, der skyldes opretholdelsen af nationalstaterne. Som neo-lenisterne Alex Hochuli, George Hoare og Philip Cunliffe skriver i *The End of the End of History*, synes de herskende klasser ude af stand til at kunne forenes om en plan; i dag ville situationisten Gianfranco Sanguinetti ikke kunne udgive sig for at være Censor og skrive en rapport om, hvordan den herskende klasse vil redde den kapitalistiske status quo gennem iscenesatte terrorangreb og falske flag-operationer (Sanguinetti). Hochuli, Hoare og Cunliffe kalder den nuværende situation for "neoliberalismens nervøse sammenbrud", hvor Big Tech-milliardærer drømmer om at rejse ud i rummet, mens store dele af det politiske establishment gerne vil have et årti eller et par valgperioder mere af det samme (Hochuli et al. 73-76). Biden i stedet for Trump. Det er ikke engang muligt at forenes om en 'grøn kapitalisme'. Men ånden er ude af flasken. Nu tager den økonomiske krise form af inflation, og ingen af de normale løsninger som at hæve eller sænke skatterne, stimulere eller lægge en dæmper på forbruget synes at fungere. Det virker snarere, som om der findes en ikkeekspliciteret enighed om, at der skal ske en destruktion af rigtig meget eksisterende kapital. Jo længere

marxister måtte sande i mellemkrigstiden går 'det politiske' ikke nødvendigvis til 'venstre', når 'økonomien' gør det. Protester er i den forstand ikke et 'sociologisk' fænomen, som man kan reducere til kausalitet. At identificere en opstands årsager kan ikke lade sig gøre. Som Walter Benjamin forklarer det, er opstande snarere en kortslutning mellem fortid og nutid. Den historiske kontinuitet suspenderes ("Om historiebegrebet" 169-170). Som Adrian Wohlleben skriver, er der snarere tale om, at hvad han kalder "ante- eller protopolitiske livsformer", mobiliseres og udnyttes i protester, som det var tilfældet med hooligans i Cairo i 2011 og Istanbul i 2013, der agerede frontløbere i kampe mod politi og militær.

krisen varer, des mere synes investeringer i militær og antioprørsudstyr i hvert fald at stige (SIPRI). Coronanedlukningerne har udstyret regeringer verden over med endnu flere metoder til at overvåge og bekæmpe utilfredshed, så meget tyder på, at kampene vil antage en mere konfrontatorisk karakter, som *Manifeste conspirationniste* forudsiger (Anonym 371). Paratheden til voldelig reaktion vokser ikke mindst i den amerikanske befolkning. Hvis vi skal spidsformulere det, kan vi sige, at enhver husmor i Florida nu synes at være en Oath Keeper, og mange forretningsmænd Proud Boys. Trump var et præludium, en galionsfigur, nu er de reelle styrker ved at tage form (Bolt, *Late*).

Mange kommentatorer har bemærket, at protesterne, der har fundet sted de seneste ti-tolv år, har været kendetegnet ved et slående fravær af konkrete krav og sjældent har involveret formuleringer af egentlige politiske programmer. Venstrekommunisten Jacques Wajnsztein fra *Temps critiques* kalder nedsættende fænomenet for "opstandsisme" (Wajnsztein og Gzavier 7),³ og den leninistiske neomarxist Slavoj Žižek skrev efter optøjerne i London i 2011, at der var tale om "en blind acting out". Ifølge Žižek var optøjerne udtryk for en mere generel mangel. Som han formulerede det: "Opposition til systemet kan ikke formuleres i form af et realistisk alternativ, eller i det mindste et sammenhængende utopisk projekt, men kun finde sted som et meningsløst udbrud" (54). Selv når en pessimistisk, postmoderne nederlagsparole, "det er nemmere at forestille sig verdens undergang end et alternativ til kapitalismen" – som Fredric Jameson formulerede det i en analyse af de større strukturelle transformationer, han tidligere benævnte postmodernisme (xii) – afvises af nattevægterne på Place de la République i Paris i foråret 2016, sker det i en art forkortet form uden utopi eller politisk vision: "En anden afslutning på verden er mulig" ("Une autre fin du monde est possible"). Det er ikke alterglobaliseringsbevægelsens "en anden verden er mulig", men blot en anden undergang er

3 Nedsættende, fordi det at gøre noget til en -isme inden for den venstreradikale tradition er det samme som at gøre det til en stil eller et brand, skabt med henblik på applaus i en offentlighed eller stemmer i et nationaldemokrati. Jf. situationisternes vedvarende kritik af termen 'situationisme' (438).

mulig. Ikke noget med at vi bagved kapitalismen og dens krise ser noget andet tone frem, nattevægterne afviser den postmoderne defaultisme, men ikke til fordel for omfattende alternative fællesprojekter. Det var snarere en resigneret, lettere sarkastisk kritik, der var fremherskende 2016-2018, dvs. frem til De Gule Vestes aktioner. Kapitalismen var og er uden tvivl i færd med at grave sin egen og vores grav. De igangværende klimaforandringer er det åbenlyse udtryk for den proces, men vi kan om ikke andet kæmpe imod kapitalismens afslutning på verden. Det er stadigvæk muligt at afvise, synes besættterne på Place de la République at sige.

Nuit debouts slogan er sigende for de nye protester. På tværs af de mange forskellige former, de tager, afvises der mere, end der formuleres en vision om et andet samfund. Der drøftes naturligvis alternative samfundsformer i spidsbevægelserne som de amerikanske og franske, men uden at det ender som noget, der kan siges at udgøre egentlige programmer. Der afvises.

Det er denne afvisning, jeg vil se nærmere på i nærværende tekst og forsøge at bestemme teorihistorisk og politisk-æstetisk. Jeg starter med at præsentere den nye protestcyklus og noget af den rådvildhed og skepsis, den har forårsaget. Dernæst skitserer jeg et teorihistorisk forløb, hvor et tidligere revolutionært vokabularium langsomt forsvinder. Det er en historie om arbejderbevægelsens 'sejr', arbejderens forsvinding og en lang økonomisk krise. Afslutningsvist forsøger jeg at beskrive afvisningen politisk-æstetisk ved at tage fat i Maurice Blanchot og Dionys Mascolos brug af termen afvisning i overgangen fra 1950'erne til 1960'erne, hvor de begge forsøgte at beskrive en systemkritisk aktivitet, der tager form af en rømning.

ANTIPOLITIK

Der er naturligvis meget stor forskel på de mange protester, demonstrationer og opstande, der har fundet sted det seneste årti. Kan vi bruge den samme betegnelse for alle de mange forskellige kampe, som Donatella Di Cesare spørger (15)? Hardt og Negri bemærkede allerede i 2013, at "hver enkelt kamp var singulær og orienteret mod specifikke lokale forhold", men tilsammen udgjorde de ikke desto mindre en "ny protestcyklus" (*Declaration* 4). Ikke blot henviste mange af protesterne til hinanden på tværs af lande-

grænser og kontekster, Occupy-aktivister refererede til demonstranterne på Tahrir, og de egyptiske revolutionære bestilte pizzaer til parkbesætterne på Manhattan, syriske revolutionære støttede De Gule Veste og bekendtgjorde, at "vor kamp er fælles. [...] Man kan ikke gå ind for en revolution i Syrien, mens man stiller sig på Macrons side" (Nogle revolutionære 77). Protesterne delte også taktikker: Pladsbesættelsesformen spredte sig fra Egypten til Spanien og USA og senere videre til, blandt andre steder, Tyrkiet, Ukraine og Frankrig, hvor der blev besat såvel pladser som rundkørsler. Et af de mest slående kendetegn ved den nye protestcyklus var den løse organisering og fraværet af krav. Naturligvis har stort set alle opstande, demonstrationer og besættelser været rettet mod konkrete, lokale eller nationale forhold, som Hardt og Negri gjorde opmærksom på, men i langt de fleste tilfælde har protesterne fremstået uden overordnede politiske krav. I nogle protester fremstod denne programløshed som en del af en mere velebaseret taktik, som også inkluderede diverse inkluderende intersektionelle mødetaktikker. Det var eksempelvis tilfældet i Occupy-bevægelsen (Graeber), der havde en udpræget "horisontal dimension" (Nunes), men i andre tilfælde har det programløse mere set ud som et udtryk for desperation eller direkte aversion mod det politiske (Hochuli et al. 77).

Et godt eksempel er Gilets jaunes. De franske rundkørselsbesættelser opstod i november 2018 som en protest mod en foreslået merafgift på brændstof, fremsat af Macron-regeringen, som skulle træde i kraft i 2019, men de præsenterede aldrig noget, der kan siges at udgøre et egentligt politisk krav, som Macron kunne indfri. I den forstand var protesterne antipolitiske, hvis vi vel at mærke ikke forstår det som en nedsættende beskrivelse, men som en betegnelse for en afvisning af den almindelige måde at gøre politik på. Utilfredsheden mod den nye afgift blev med det samme udvidet til at omfatte frustration over en voksende økonomisk ulighed og modsætningen mellem land og by. Der var alt for mange krav og ingen ledere eller talspersoner. Protesterne antog ikke den form, som politiske protester almindeligvis tager i Frankrig, og de blev ikke medieret af de organisationer, som traditionelt har påtaget sig rollen som repræsentanter for politiske grupper og erhverv. Ingen af de store partier kunne med nogen større overbevisning påstå, at de var lydhøre over for protesterne, om end

Fig. 2. Som Ludvig 16. fik det i Den Franske Revolution skal Macron have hugget hovedet af. De Gule Veste-demonstration i Dole, 17. november 2018.
Foto: Sebastian Bozon.

både Marine Le Pen og Jean-Luc Melenchon forsøgte at positionere sig som det legitime politiske udtryk for besættelserne, indtil demonstranter plyndrede butikker på Champs-Élysées og gik til angreb på Triumfbuen. Det var simpelthen svært at forstå protesterne inden for rammerne af det eksisterende politiske system og dets vokabularium. Sociologiske undersøgelser viste, at mange deltagere ikke definerede sig som politiske i nævneværdig grad, og nogenlunde lige så mange stemte på Rassemblement National som på venstrefløjen. Sociologen Laurent Jeanpierre skriver, at De Gule Veste sprængte rammerne for, hvordan man forstår sociale bevægelser i Frankrig ved at omgå de "institutioner", der historisk har medieret og styret politiske protester (19). Rundkørselsbesættelserne afviste ikke blot Macron-regeringen, men også "de sædvanlige praksisser for social mobilisering". De undgik arbejderbevægelsen og besatte rundkørsler ude på landet, i semiurbane områder og veg ikke tilbage for at konfrontere politiet og plyndre butikker (19). Politikere og medier var hurtige til at fordømme de 'vilde' demonstrati-

oner og plyndringerne og kunne ikke finde ud af, hvordan de skulle etablere en dialog med den sammensatte skare af demonstranter.⁴ Pladsbesætterne var så heterogent et subjekt, at det ikke var muligt for Macron, hans ministre, lokale politikere eller de forskellige dele af det offentlige Frankrig at indgå i en politisk samtale med De Gule Veste. Og selvom Macron trak afgiftsforhøjelsen tilbage, blev folk ved med at gå på gaden. På den måde udfordrede rundkørselsbesætterne ikke bare den politiske orden, men udgjorde en egentlig "antibevægelse", skriver Jeanpierre (19).

De Gule Veste er på mange måder eksemplariske for den nye protestcyklus, der for en stor dels vedkommende netop har fundet sted uden for de overleverende protestformer og -kanaler, ved siden af eller i direkte modsætning til politiske partier og fagforeninger (Bolt, "Klasseløs klassekamp"). Mere revolter end revolutioner, som Donatella Di Cesare skriver (10). Mere anarkisme end kommunisme, som Saul Newman bemærker (49). Demonstranterne har været opfyldt af vrede, desperation og noget, der nærmest antager karakter af had til det etablerede politiske system. Marcello Tari har beskrevet de mange nye protester som "destitutive revolter" med henvisning til Benjamins forestilling om generalstrejkens afsættelse (Entsetzung), hvorved Tari pointerer, at demonstranterne netop ikke kræver noget af det politiske system, men tværtimod trækker deres støtte tilbage, så at sige annullerer deres deltagelse i det politiske demokrati, i hvilken form det end har fra Tunesien til Frankrig til Chile (18). Som Taris venner fra Den usynlige komité formulerer det i deres afrapportering fra den første bølge af protester indtil 2014, *A nos amis*: "De vil tvinge os til at regere. Vi giver ikke efter for den provokation" (*Til vores venner* 41).

Vi kan ane konturerne til den nye protestcyklus allerede i begyndelsen af 00'erne, før den for alvor sætter sig igennem ved årsskiftet 2010-2011 (Tari 187). I december 2001 gik hundredtusindvis af argentinerne således på gaden i protest mod de la Rúa-regeringens spareplaner, mens de hamrede på pander og gryder og råbte "Que se vayan todos!" (De skal alle sammen

4 'Vilde' ikke bare i betydningen voldsomme, men også i den forstand, at demonstrationerne ofte ikke var anmeldt til myndighederne. På den måde mindede de om vilde strejker, der finder sted uden om fagforeninger.

væk). Den argentinske økonomi var i frit fald efter mere end et årtis korrupt privatiseringsøkonomi og markedskapitalisme styret af økonomiminister Domingo Cavallo, der nød stor opbakning i IMF og derfor kunne regere på tværs af partiskel. De la Rúa var blevet valgt i 1999 på et program om et kursskifte, men Cavallo blev hurtigt indsat som økonomiminister og fortsatte privatiserings- og sparepolitikken. Arbejdsløsheden steg, fattigdommen eksploderede, men sparepolitikken var ikke til diskussion. I slutningen af december 2001 brød opstanden ud. Det kom til voldsomme kampe, hvor demonstranter plyndrede supermarkeder og politiet skød 6 deltagere i opstanden.

Det argentinske aktivistkollektiv *Colectivo Situaciones*, som selv deltog i kampene i Buenos Aires, beskrev efterfølgende decemberopstanden som "en destitutiv opstand", hvor demonstranterne mindre tog stilling til fordel for oppositionspolitikere eller andre dele af det argentinske politiske system eller krævede en mildere implementering af IMF's spareplan eller muligheden for at hæve penge eller noget fjerde og i højere grad krævede et opgør med det politisk-økonomiske system i det hele taget. "Hvis vi taler om opstand, så gør vi det på en anden måde, end når vi taler om andre opstande [...]. Den 19. og 20. december-bevægelsen var mere en destituerende handling end en klassisk instituerende bevægelse" (*Colectivo Situaciones* 42). De mange, der gik på gaden sidst i december i Buenos Aires og andre byer i Argentina, afviste den siddende regering og afviste samtidig ikke kun at give deres støtte til andre politikere, men også at samle sig som et politisk subjekt, som folket, der sætter sin magt igennem og vælter den eksisterende orden for at indstifte en ny.

Det centrale ved *Colectivo Situaciones'* analyse var at pege på en forskydning ud af en forestilling om etableringen af en mod- eller dobbeltmagt i traditionel marxistisk forstand. Demonstranterne var ifølge *Colectivo Situaciones* ikke engageret i et forsøg på at vælte regeringen eller tage den politiske magt i landet. De la Rúa skulle ikke bare træde tilbage, hvad han gjorde allerede få dage efter, men alle de politiske repræsentanter skulle opgive deres mandat. Hele det politiske system skulle væk. Som *Colectivo Situaciones* beskriver det, var det en paradoksal politisk subjektivering, der fandt sted, hvor demonstranterne ikke blev til 'folket' som politisk suve-

rænitet, der etablerede noget nyt. "Revolten var voldelig. Ikke blot væltede den en regering og konfronterede de repressive kræfter i timevis. Der var noget mere: Den væltede de herskende politiske repræsentationer uden at foreslå andre" (12). Det var fraværet af en ny konstitution, forsøget på ikke at tage statsmagten, der var bemærkelsesværdig.

Hvis vi således allerede kunne se kimen til den destitutive opstandsmodel i Argentina i 2001, så var det for alvor fra 2011, at den blev generaliseret. Colectivo Situaciones skrev indsigtsfuldt om det komplicerede ved at beskrive opstanden i 2001, men opstandens karakter passede dårligt til de overleverede begreber, som Colectivo arbejdede med og havde overtaget fra den italienske arbejderisme og den latinamerikanske antiimperialisme. Det er den samme udfordring, vi kan se, går igen hos mange kommentatorer og analytikere, som forholder sig til de nye opstande. Et godt eksempel er den franske filosof Alain Badiou, som i en række bøger fra 2011 og frem, *Le réveil de l'histoire*, *Un parcours grec* og *Méfiez-vous des blancs, habitant du rivage*, har store besværligheder med at analysere såvel 2011-opstandene, de arabiske revolter, de sydeuropæiske pladsbesættelsesbevægelser som De Gule Veste. Ifølge Badiou mangler de alle sammen en idé, de går på gaden og viser deres utilfredshed, men de skaber ifølge den gamle maolist ikke nogen forandringer, fordi de ikke har nogen idé, de kan være tro overfor. De er rent negative protester, og det er et problem. Badiou vil have demonstranterne til at udvikle en strategi, et nyt kommunistisk projekt ligesom dem, Lenin, Stalin og Mao havde på deres tid. Dermed afslører han sin fortsatte støtte til en statslig model for social lykke: De Gule Veste og de andre protestbevægelser mangler disciplin og retning, med andre ord organisation. Badiou slår dem, der går på gaden, oven i hovedet med overleverede forestillinger om revolutionær praksis og ender paradoksalt nok med at lukke demonstranterne inde i en historisk mangel: De er ikke en revolutionær bevægelse, fordi de ikke har en bestemt (historisk kompromitteret) idé (om socialisme og kommunisme).

Badiou's belærende analyse af den nye protestcyklus er blot et eksempel på de besværligheder, mange har, når de bliver konfronteret med de nye protester og deres åbenbare mangel på genkendelige revolutionære eller reformistiske paroler og politiske gestus. Zygmunt Bauman forklarede

således, at "demonstranterne er på udkig efter nye effektive metoder til at vinde politisk indflydelse, men [...] sådanne metoder er endnu ikke blevet fundet" (28). Og i en blanding af fordømmelse og opgivelse ironiserede den engelske kunsthistoriker og tidligere situationist T.J. Clark over de unge, der plyndrede butikker i London i 2011: De afviser varekapitalismen, men bekræfter den samtidig, idet de stjæler sneakers og iPhones (125). Konklusionen synes at være, at de unge er fanget i et lukket billedkredsløb, hvor de ikke har adgang til en kritisk position, hvorfra de kan formulere en sammenhængende kritik af den nuværende orden. Badiou, Bauman og Clark har alle fat i noget, men deres kritik af de nye bevægelser har en patroniserende tone og tenderer til at affeje protesterne med en skyndsom sammenlignende analyse af tidligere revolutionære momenter. I stedet skal vi måske betone elementet af eksperiment, som Colectivo Situaciones gør, forsøge at beskrive det og så selvfølgelig forankre de nye protester i et længere historisk forløb, hvor et tidligere vokabularium forsvinder, i takt med at økonomien forandrer sig – men uden at de nye protester klandres for ikke at fortsætte eller genaktivere tidligere protestformer. For som jeg vil redegøre for i det næste afsnit, er de politisk-økonomiske betingelser simpelthen ikke længere til stede for de tidligere modeller. Det interessante er, hvordan de nye bevægelser forsøger at formulere en kritik i en situation af radikal krise og sammenbrud.

DEN LANGE KRISE OG ARBEJDERENS FORSVINDING

Forvitringen af et historisk protestvokabularium skal forankres i et længere historisk forløb – hvad de gamle venstreintellektuelle ikke gør – et forløb, hvor den vestlige arbejderbevægelse i perioden efter Anden Verdenskrig tenderede til at smelte sammen med det politiske demokrati. Som en anden gammel kommunistisk tænk, arbejderisten Mario Tronti, lidt polemisk har formuleret det, var det demokratiet og ikke kapitalismen, der tog livet af arbejderbevægelsen som systemkritisk alternativ (119). Som vi ved fra blandt andre Domenico Losurdo, kæmpede borgerskabet indædt for at undgå en sociomateriel omkalfatring, hvor ejerskabet over produktionsmidlerne blev et politisk spørgsmål. Det repræsentative demokrati blev en

måde at sikre, at dette spørgsmål aldrig for alvor blev formuleret eller i det mindste blev formuleret på en måde, hvorved den kapitalistiske produktionsmådes akkumulationslogik aldrig blev draget i tvivl.

Visionen om et andet samfund hinsides lønarbejde og arbejdsdeling blev langsomt, men sikkert hevet ud af de europæiske socialdemokratiske partier allerede i mellemkrigstiden og forsvandt endegyldigt i efterkrigstidens forbrugssamfund. Socialistpartiers arbejdsmarkedsreformer – eksempelvis med Gerhard Schröders Hartz-en-reformer i 1990'erne – udgjorde den farceagtige fase af denne udvikling. Hvis demokrati endnu i 1840'erne var en betegnelse for de fattiges herredømme, og Marx og Engels derfor på dette tidspunkt kunne kalde sig demokrater, så blev begrebet i det 20. århundrede langsomt oversat til at blive en beskrivelse af flertalsstyre og repræsentation med forskellige institutionelle processer, der sikrede, at den private ejendomsret forblev uantastet, hvorved borgerskabet ikke blot opretholdt sin økonomiske magt, men udvidede den med en politisk dimension. Som Lenin aldrig blev træt af at understrege, har borgerskabet et forspring i demokratiet, fordi det "holder 9/10 af de bedste bygninger, som er egnede til møder, og 9/10 af papirlagrene, trykkerierne osv.". Derfor finder valghandlinger aldrig sted "på demokratisk vis", fortsætter han i en hidsig debat med tyske socialdemokrater som Kautsky og Schneidemann i 1918. De europæiske socialdemokrater fulgte ikke Lenins råd, men begyndte at deltage i den demokratiske konkurrence. De gjorde det oprindeligt, fordi de troede, at demokratiet var det mest favorable terræn til at gennemføre en overskridelse af kapitalismen. Sådan kom det som bekendt ikke til at gå. Det er derfor, Tronti fælder sin hårde dom over demokratiet og beskriver det som arbejderbevægelsens banemand. I retrospektiv er det tydeligt, at det politiske demokrati forvandlede arbejderbevægelsen fra at udgøre en systemkritisk kraft til at være en integreret del af et politisk-økonomisk system baseret på udbytning og akkumulation. Det var ganske vist først efter to verdenskrige, en dyb økonomisk krise og fascisme, at det politiske demokrati formåede at mediere kampen mellem arbejde og kapital, og borgerskabet følte sig sikre på arbejderklassernes troskab over for de nationale fællesskaber. Det klassesdelte samfunds konflikt blev opløst i folkehjem og velfærd.

En mere positiv beskrivelse af dette historiske forløb finder vi hos den amerikanske kulturhistoriker Michael Denning, der skitserer et forløb, hvor arbejderbevægelsen presser borgerskabet til at udvide valgretten og etablere, hvad Denning kalder "den demokratiske stat" (214). Denning læser etableringen af denne som en sejr, men er samtidig nødt til at anerkende, at sejren var kortvarig og i retrospektiv – efter den neoliberale globalisering (Denning citerer Midnight Notes Collective og kalder perioden siden 1970'ernes midte for "de nye indhegninger") – fremstår hul (220). Etableringen af velfærdssamfundet, hvad Étienne Balibar kalder "den sociale nationalstat" (24), var en sejr for arbejderbevægelsen, for så vidt som langt flere subjekter (i den første verden, Vesteuropa og USA) ikke blot blev anerkendt som politiske subjekter, som borgere, men også for en stor dels vedkommende fik adgang til fast lønarbejde, uddannelse, kultur og billige masseproducerede varer. De nationalstatslige samfund emanciperede arbejderfamilierne i byerne fra den fattigdom, som den agrare revolution og industrialiseringen medførte. Men samtidig var det også en gradvis forglemmelse af drømmen om en mere radikal overskridelse af det kapitalistiske samfund og dets særlige tvangsmæssigheder, akkumulationspres og fremmedgørelse. Ikke nok med at fabrikken stadigvæk var et helvede for mange kvinder, unge og migranter, de var også alle stadigvæk underkastet et patriarkalsk styre såvel derhjemme som på arbejdet. Læg dertil den neokoloniale omstrukturering af verdensøkonomien efter 1945, så fremstår efterkrigstidens velfærdssamfund mindre beundringsværdig. Velfærd og nationaliseringer 'derhjemme' gik hånd i hånd med neoimperialisme i de tidligere kolonier, eksemplarisk med Attlees 'progressive' Labour-regering, som i slutningen af 1940'erne og begyndelsen af 1950'erne nationaliserede sundhedsvæsenet, transportsektoren og store dele af industrien i Storbritannien, men indførte sanktioner mod Iran, da den nyvalgte premierminister Mohammed Mosaddegh nationaliserede landets olieindustri, og senere i samarbejde med USA hjalp det iranske militær med at begå militærkup, der genindsatte shahen (Koram). Som den vesttyske studenteraktivist og Adorno-elev Hans-Jürgen Krahl formulerede det i 1968, var støtte til revolutionære i den tredje verden afgørende for udviklingen af en antiautoritær bevidsthed blandt de nye eksperimenterende subjekter i kapitalens

centrum (23). Der gik således en linje fra den algerske befrielseskrig sidst i 1950'erne og modstand mod Vietnam-krigen ti år senere til universitetsbesættelser i Frankfurt, Paris, København og mange andre steder.

De eksperimenterende 60'ere var et forsøg på at afvise den gerontokratiske magt og udfordre velfærdssamfundets rigide institutioner med henblik på at tilføre hverdagslivet et æstetisk løft. Maj '68 kan læses som et forsøg på at genaktualisere visionen om et andet liv – det var en delvis genopdagelse af den revolutionære proletariske offensiv fra 1917 til 1921 – som en social revolution. Eksperimenterne fandt dog stadigvæk sted inden for rammerne af de forestillinger om en sociomateriel transformation, som arbejderbevægelsen havde formuleret forskellige svar på op gennem det 19. og det 20. århundrede, hvor en (stats)magt blev erstattet med en anden.⁵ Det nye venstre var netop et nyt venstre, eller som Stuart Hall formulerede det, så arbejdede det nye venstre både med og mod marxismen i et forsøg på at udvikle den (279). Marxismen (forstået bredt som arbejderbevægelsens reformistiske og revolutionære projekt om en afskaffelse af kapitalismen gennem en anden styring) var stadigvæk horisonten for Hall og det nye venstre. Det var først med 77'er-bevægelsen i Italien, at der blev gennemført en vrængende kritik af venstrefløjten: "Efter Marx, april", som storbyindianerne skrev på murene i Bologna i februar 1977 (Juhl, *Italiens historie* 149-161).

Marxismen er ikke længere horisonten. Det er det, vi ser i de nye protester, der finder sted hinsides teorien om klassekamp, proletariatets diktatur og proletariatet som historiens subjekt og uden den enorme institutionelle infrastruktur, som arbejderbevægelsen opbyggede i det kapitalistiske samfund. Med en lidt grovkornet materialistisk vending kan vi formulere det på følgende vis: Industrialiseringen gjorde det muligt for arbejderbevægelsen at tage kampen op med borgerskabet, tilkæmpe sig indflydelse og deltage i styringen af den nationale produktion. Som John Clegg og Aaron Benanav

5 Eksemplarisk med periodens maoister, der forblev knyttet til en forestilling om et magtalternativ. Situationistisk Internationale nåede langt i opløsningen af en idé om en anden magtform. De forholdt sig kritiske til såvel socialister, leninister som maoister, men forblev karakteristisk for begrænsningerne ved maj '68-bevægelsen knyttet til en idé om en anden styring af produktionen, blot gennem råd.

fra Endnotes formulerer det, var "industrialiseringen drivværket i arbejdernes spirende sejr", fordi den frembragte flere og flere industriarbejdere og dermed hele tiden styrkede arbejdernes magt (1636). Nu er industrialiseringen imidlertid ovre, og derfor er arbejderbevægelsen i de forskellige former, der blev udviklet op gennem det 20. århundrede, ikke længere i stand til at organisere modstand mod kapitalens udbytning og dominans. Som blandt andre den italienske marxist Amadeo Bordiga har slået fast, er kapitalismen først og fremmest underudvikling (og det kan aldrig være kommunismens opgave at udvikle produktivkræfterne). I efterkrigstiden så det anderledes ud. Hvis man primært fokuserede på udviklingen i Vesten, kunne man næsten forledes til at tro, at kapitalismen var i færd med at gøre materielt afsavn til en del af historien. Men siden begyndelsen af 1970'erne har verdenskapitalen befundet sig i en lang krise, hvad venstrekommunisten Loren Goldner kalder "den lange neoliberale nødlanding" med faldende produktivitet og vækstrater, der aldrig når det niveau, de havde i efterkrigstidens boom. Det er konteksten for arbejderbevægelsens forsvinden.

Den franske venstrekommunistiske gruppe *Théorie communiste* har beskrevet denne transition som en afsked med programmatismen. Fra midten af det 19. århundrede og frem til sidst i det 20. århundrede var revolutionen et spørgsmål om arbejdermagt. Revolutionen var, at arbejderne bekræftede sig selv som arbejdere, uanset om det fandt sted gennem proletariats diktatur, sovjetter eller forskellige former for selvstyre. Revolutionen var således et program, der skulle realiseres, og et program, der ville ende med, at proletariatet kom til sig selv og ophævede klassesamfundets modsigelser. Arbejderen var det positive element i modsigelsen, der kunne realisere det fremtidige samfund. Programmatismen, såvel den socialistiske reformisme som leninismen, syndikalismen eller rådskommunismen, var baseret på en forbindelse mellem kapitalakkumulation og arbejderklassens reproduktion. I takt med udviklingen af den kapitalistiske produktionsmåde blev arbejderne stærkere og stærkere (selvom de også blev mere og mere udbyttede i den intensiverede arbejdsproces). Denne forbindelse findes imidlertid ikke længere, skriver *Théorie communiste*. Arbejderen er forsvundet og udgør ikke længere et udgangspunkt for kollektiv, organiseret modstand. Det store apparat, som arbejderbevægelsen

fik etableret, blev under Anden Verdenskrig og i efterkrigstiden en del af den nationale socialstat og fremstod mindre og mindre som et alternativ til noget som helst. Og efterfølgende blev arbejderidentiteten tømt for indhold som følge af den omfattende omorganisering af økonomien, der fandt sted fra midten af 1970'erne og frem. En udvikling vi ofte med en *shorthand* kalder neoliberalisme, globalisering eller postfordisme. Omorganiseringen tog form af afindustrialisering i kapitalens tidlige centrum, outsourcing, prekarisering, nedskæringer i tidligere velfærdsprogrammer og en voldsom udvidelse af finansiel spekulation, hvorved produktionen af værdi blev løsnet fra den direkte produktionsproces.

I senkapitalismen er arbejderens ikke længere en investering, men blot en udgift, det gælder om at begrænse mest muligt. Den keynesianske idé om et løn/produktivt-kompromis blev afløst af en mere og mere opskruet jagt efter lavere udgifter. Dette skifte udgjorde ifølge Théorie communiste et kontrarevolutionært svar på modstand, på maj '68. Som de formulerer det: "Der finder ikke nogen omstrukturering sted af den kapitalistiske produktionsmåde uden et nederlag for arbejderens. Dette nederlag var et nederlag for arbejderens identitet, de kommunistiske partier, fagforeninger, selvstyring, selvorganisering, afvisningen af arbejdet. Det var en hel kampcyklus, som led nederlag i alle dets aspekter, omstrukturen var essentielt en kontrarevolution" (51).

Som økonomer og historikere som Ernst Mandel og Robert Brenner har vist, havde omstrukturen imidlertid ikke den ønskede effekt, og verdensøkonomien er siden midten af 1970'erne skrumpet ind. Det kontrarevolutionære angreb på arbejderne var ikke radikalt nok, så det lykkedes ikke at etablere et grundlag for et nyt klassekompromis. Borgerskabet har ødelagt mere, end det har bygget op. Det er pointen med Goldners beskrivelse af de seneste 40-50 år som én lang afvikling eller krise, hvor arbejdsløsheden er steget, reallønnen er faldet, og hvor der er blevet sparet på den sociale produktion i USA og Vesteuropa. I mange andre dele af verden har det været meget værre. Det kan det lokale opsving i Kina og Sydøstasien ikke skygge for. Og selv der er antallet af fattige arbejdere og bønder steget eksponentielt.

Det er den politisk-økonomiske baggrund for forvitringen af det antikapitalistiske sprog, som kendetegnede de revolutionære projekter i

den anden halvdel af det 19. århundrede og det "korte" 20. århundrede, "ekstremernes århundrede", som Eric Hobsbawm kaldte perioden fra 1914 til 1989. Vi kan med Marx formulere det på den måde, at arbejderklassen og proletariatet begynder at glide fra hinanden i løbet af 1970'erne. Da den nye protestcyklus bryder ud i 2011, sker det således i et historisk tomrum, "langt fra Reims" og forskudt fra arbejderbevægelsen, dens modstandsformer og fra arbejderidentiteten.⁶ Det er derfor, de fleste protester ikke er arbejdspladsprotester, men finder sted som antipolitiske protester eller som plyndringer, hvad Joshua Clover kalder "cirkulationskampe", hvor demonstranter tager det, de kan fra butikker og 'markedet' (28).

I forlængelse af Asef Bayat, der beskriver de arabiske revolter som "en revolution uden revolutionære" (17), har Endnotes foreslået at beskrive de nye protestbevægelser som "ikkebevægelser", der producerer "revolutionære uden en revolution" (11).⁷ Endnotes beskriver entusiastisk, hvordan mange af det seneste årtis protester er opstået ud af det rene ingenting. En chilensk gymnasieelev poster en opfordring til en demonstration på Facebook, som mobiliserer titusinder af demonstranter. Endnu et politidrab eksploderer i løbet af få dage i de voldsomste protester i nyere amerikansk

6 'Langt fra Reims' er en omskrivning af titlen på Didier Eribons *Retour à Reims*, hvor Eribon vender tilbage til sin fødeby Reims fra Paris, hvor han i dag er professor i filosofi, og beskriver, hvordan hans egen arbejderklassefamilie er endt som tilhængere af Front National (nu Rassemblement National). Eribons fortælling er bygget op som en melankolsk refleksion over dette skifte, hvor arbejdere, der tidligere stemte på det franske kommunistparti, nu stemmer på Le Pen. Skiftet kan imidlertid også ses som en kontinuitet, idet kommunistpartiet fra og med 1944 dyrkede nationen og i maj-juni '68 afviste opstanden og gjorde alt for at miskreditere den (og xenofobisk hang Daniel Cohn-Bendit ud som "tysk jøde").

7 I sin analyse af de arabiske revolter sammenligner Bayat 2011 med Den Iranske Revolution og skriver bl.a.: "Idet jeg sammenligner de to revolutionære episoder, kan jeg ikke undgå at bemærke, hvor markant anderledes de er, ikke kun når det kommer til måder at mobilisere og organisere på, men især deres mening og videre betydning. Jeg finder de seneste revolutioners fart, spredning og intensitet ekstraordinært uset, mens deres fravær af ideologi, slappe koordination og fraværet af et motiverende lederskab og intellektuelle forslag intet fortillfælde har. [...] Faktisk er det stadigvæk et åbent spørgsmål, om det der dukkede op under Det Arabiske Forår, var revolutioner på samme måde som dets modstykker i det 20. århundrede" (2).

historie siden sidst i 1960'erne. En fransk lastbilchauffør, der kører gaderæs i sin tunede bil, opfordrer til protest mod Macron-regeringens nye afgifter og får i løbet af få dage mere end 300.000 underskrifter. Hver gang synes protesterne at opstå langt uden for de allerede eksisterende partier og fagforeninger, som i bedste fald blot kan forsøge at koble sig på mobiliseringerne eller forsøge at bruge den energi, de frembringer. Men selv det er svært. Det vidner de forskellige antipolitiske politiske partiers skæbne om, Podemos og Syriza ikke mindst. I den nuværende konjunktur er de intet andet end "svage socialdemokratier" (Watkins 27). Det er simpelthen svært at oversætte "ikkebevægelserne" til statspolitik, og langt størstedelen af deltagerne har ikke et tilhørsforhold til eksisterende organisationer, de protesterer uden for den allerede eksisterende politiske horisont. Det er en "proces" i den betydning, Verónica Gago beskriver i sin analyse af *Ni Una Menos*-bevægelsen, hvor man krydser en linje, hvorfra man ikke kan vende tilbage til de politiske former, som forkastes (12).

Endnotes er affirmative over for protesterens autonomi. I forlængelse af venstrekommunister som Jacques Camatte skriver Endnotes, at protesterne synes at være kendetegnet ved en immanent dynamik, hvor protesterne producerer sit eget subjekt (7). Men som betegnelsen "ikkebevægelse" indikerer, er deres analyse samtidig karakteriseret af en vis melankoli: Der finder protester sted, men de mangler form, de udgør ikke én bevægelse. Kapitalens krise presser folk på gaden, men da der ikke længere eksisterer en organiseret arbejderbevægelse og en dertilhørende forestilling om arbejderne som proletariatet, er protesterne fanget i et identitetspolitisk selvsving, hvor klassekamp er blevet individuel modstand.⁸ De udgør ikke en bevægelse i den forstand, såvel den etablerede som "den anden arbej-

8 Endnotes skriver, at protesterne er fanget i en art identitetspolitisk overload, hvor de mange identiteter ikke kan omdannes til én identitet, hvor protesterens subjekt ikke kan blive til et folk eller en klasse. Et af kampråbene under de omfattende protester mod Nicolas Sarkozys pensionsreform i Frankrig i oktober 2010 lød: "Je lutte des classes" (jeg klassekæmper). Louis Martin fra *Théorie communiste* læser kampråbet som et udtryk for forvirringen af klassekamp som et objektivt, kollektivt fænomen, der forener de enkelte demonstranter. Klassekamp er blevet til et 'politisk' valg (Martin 7). Endnotes henviser overraskende nok ikke til Martins analyse.

derbevægelse" gjorde (Roth). De er først og fremmest karakteriseret ved opløsning og fragmentering. Men måske skal vi snarere anskue fraværet af arbejderbevægelsen som en forudsætning for de nye protester end som et tab. Det forsøger Judith Butler at gøre i sin analyse af pladsbesættelsesbevægelserne, når hun præsenterer prekaritet som ramme for et nyt modstandssubjekt: "Prekaritet er den samlebetegnelse, som bringer kvinder, queers, transkønnede, fattige, anderledes kropskapable, statsløse, men også religiøse og raciale minoriteter sammen" (60). Butler viser, hvordan protestens subjekt nødvendigvis må kæmpe for et fælles, der transcenderer den enkelte sag. imidlertid forklarer hun ikke rigtigt, hvordan det partikulære og det universelle kobles sammen (sker det gennem viljesakter, eller er det et resultat af materielle processer?), og hun forankrer desværre sin analyse inden for rammerne af politisk repræsentation og demokrati.⁹ Pointen er imidlertid, at der ikke er nogen grund til at skue nostalgisk tilbage, som Endnotes gør det i "Onward Barbarians", eftersom arbejderbevægelsen som regel historisk har forhindret proletariatet i at blive den klasses destruerende klasse: Kommunismen er "et nederlag indefra"; det var den lære, Walter Benjamin drog fra Kapp-Lüttwitz-kuppet og nedslagningen af Ruhr-opstanden i 1920.¹⁰ Det vidste venstrekommunister som Camatte udmærket.

AFVISNINGENS ÆSTETIK

Hvis vi skal udvide Endnotes' mere sociologiske og melankolske beskrivelse af de nye protester med en mindre defaitistisk, politisk-æstetisk terminologi, kan vi med fordel gå tilbage til sidst i 1950'erne, hvor Maurice Blanchot sammen med blandt andre Dionys Mascolo forsøgte at tænke muligheden for en anden, ny modstandsform uden for arbejderbevægelsen, staten og det politiske i det hele taget. Hele vejen op gennem arbejderbevægelsen og den

9 For en kritik af Butlers demokratiforståelse se min sammenligning af Butler og Tari (Bolt, "Violence and Other Unpolitical Acts").

10 Fra "Forsøg på en kritik af volden" ("Zur Kritik der Gewalt") fra 1921 til de historiefilosofiske tesser i 1940 pointerede Benjamin, at arbejderbevægelsen stod i modsætning til opstandene. At kommunismen på den måde er at forstå som "et indre nederlag" viser Bini Adamczak.

revolutionære tradition har der selvfølgelig været masser af forsøg på at gå uden om den etablerede arbejderbevægelses institutioner fra vilde strejker til tag-selv-aktioner, men denne vilde socialisme, eller hvad vi med Blanchot og Mascolo måske kan kalde litterær kommunisme, har som regel stået i skyggen af arbejderbevægelsen, som vi også ser det hos Endnotes, der melankolsk ser manglen i de nye protester på baggrund af "arbejderens" forsvinding.

I to korte tekster fra maj 1958 udvikler Blanchot og Mascolo en forestilling om en radikal afvisning.¹¹ Den konkrete anledning var de Gaulles statskup i forsommeren 1958.¹² Den gamle general havde effektivt brugt den algierske befrielseskamp til at manøvrere sig i stilling som præsident for Frankrig i en situation af tilspidset konflikt, hvor den algierske frigørelseskamp truede med at sprede sig til Frankrig. Bosættere og den franske hær i Algeriet havde gjort oprør og truede med at invadere Paris, hvis ikke de Gaulle blev indsat som regeringsleder. Truslen om en invasion af Paris fik præsident René Coty til ikke blot at træde tilbage, men også bønfulde parlamentet om at lade de Gaulle oprette en midlertidig nødretsregering med udvidede beføjelser.

Det var de accelererede begivenheder i maj-juni 1958, der fik Blanchot og Mascolo til at formulere en forestilling om en radikal afvisning. Konfronteret med denne udvikling lancerede Mascolo, tidligere modstandskæmper og ekskluderet medlem af det franske kommunistparti, nu forlagsredaktør hos Gallimard og meget lidt skrivende filosof, i samarbejde med den unge surrealist Jean Schuster et tidsskrift, *Le 14 Juillet*, med indlæg om situationen. I det første nummer bidrog Mascolo med en kort tekst "Ubetinget afvisning" ("Refus inconditional"), hvor han skrev: "Jeg kan ikke, jeg vil aldrig acceptere dette" (28). For Mascolo var afvisningen direkte forbundet med de soldater, der deserterede fra den franske hær, men også med de algierske revolutionære, der nægtede at sige noget under forhør. "At

11 For en præsentation af Blanchots forestilling om afvisning, som siden hen blev taget op af Herbert Marcuse i *One-Dimensional Man* se Bolt, "An Affirmation That Is Entirely Other".

12 For en detaljeret, om end meget gaullistisk, gennemgang af begivenhederne se Rudelle.

tale sådan i virkeligheden, sige nej, og motivere denne afvisning, det er at afvise at tale – jeg mener afvise at tale til forhørslederen, og hvis det er tilladt at fremføre den påstand, under tortur” (29). Mascolo kunne ikke have problematiseret den antifascistiske konsensus, som efterkrigstidens politiske offentlighed hvilede på, og som det franske kommunistparti var en del af, på en mere voldsom facon. Frankrig skulle ud af Algeriet. De algerske revolutionære havde ret til at gøre oprør, deres kamp var ikke ulig den franske modstandskamp under Anden Verdenskrig.

I sin korte tekst fremskrev Mascolo et perspektiv, som suspendede den sociale nødvendighed, der gjorde det vigtigt at sige fra. Og som tvang den intellektuelle til at tage stilling, hurtigt og øjeblikkeligt, men tage stilling imod samfundet til fordel for et andet fællesskab,¹³ der var grundlagt på afvisningen, umuligheden af at acceptere begivenhederne. ”Jeg kan ikke, jeg vil aldrig acceptere dette. *Non possumus* [Vi kan ikke, latin i teksten]. Denne umulighed, eller denne afmagt, det er selve vores kraft” (28). Det var nødvendigt at afvise staten uden at sætte noget andet i dets sted.

I det følgende nummer af tidsskriftet bidrog Blanchot med en kort tekst med titlen ”Afvisningen” (”Le refus”). ”På et bestemt tidspunkt, konfronteret med offentlige begivenheder, ved vi, at vi må afvise. Afvisningen er absolut, kategorisk. Den diskuterer ikke og forklarer heller ikke sine årsager. Således forbliver den tavs og ensom, selv når den viser sig, som den skal, ved fuldt dagslys” (”Le refus” 11). Blanchot afviser. Siger nej. Det er et ”bestemt, urokkeligt, strengt” nej. Blanchot afviser ikke blot de Gaulle, det er en afvisning af politik i det hele taget. Hvad Blanchot senere beskriver som ”en total kritik” (”Blanchot à Sartre” 48), der er rettet mod politikens og statens teknopolitiske orden.

13 I sin mere end 500 sider lange *Le communisme. Révolution et communication ou la dialectique des valeurs et des besoins* fra 1953, som Blanchot skriver en meget positiv anmeldelse af, da den udkommer, udvikler Mascolo, hvad vi kan kalde en afvisningskommunisme. Bogen er for en stor dels vedkommende en diskussion af den intellektuelles rolle. Ifølge Mascolo forudsiger den revolutionære intellektuelle ikke verden af i morgen, men arbejder indædt på at afvikle alle fortroligheder, der forhindrer en ændring af verden. ”Marxismens genialitet, det er netop, at den ikke ved, hvad den vil have. Den ved blot, hvad den ikke vil have, hvad skal fjernes” (172).

Afvisningen er absolut, den inviterer ikke til forhandling og foreslår ikke noget. For dem, der afviser, er der intet kompromis. De Gaulle var kompromiset. Truslen om en militær besættelse af Paris var en del af kompromiset, der gjorde det muligt for de Gaulle at fremstå som en løsning, som om han fik magten helt naturligt, han var der bare. Endnu engang var han Frankrigs redningsmand. Fra 1940 til 1958. Det var hele denne proces, Blanchot afviste. Det politiske spil. Coty, Mitterrand, De Gaulle eller militæret. Og det var ikke nødvendigt at forklare afvisningen. Den var blank.

Blanchot afviste selvfølgelig de Gaulle og det falske valg mellem borgerkrig eller generalen – borgerkrigen var jo allerede i gang i Algeriet og fortsatte, efter de Gaulle kom til magten – men han afviste også at formulere et politisk krav, en anden politisk position, en anden vej, en anden løsning. Afvisningen var "tavs". På den måde var der forskel på Blanchots afvisning og andre samtidige interventioner, Roland Barthes, Socialisme ou Barbarie, situationisterne etc., der tog form af politiske analyser og mobiliseringer. Blanchot mobiliserede ikke. Afvisningen var selvfølgelig en politisk intervention eller en intervention i det politiske. Tidligere havde Blanchot eksplicit afholdt sig fra at engagere sig i politiske debatter.¹⁴ Nu var han så på banen. Eller det vil sige, det var han ikke. Afvisningen var ikke et engagement i det politiske, det var snarere en annullering af det politiske og den repræsentationslogik, der styrer det politiske.¹⁵

Afvisningen skabte ikke et politisk fællesskab i nogen traditionel forstand. Der var ikke en identitet, nationen, republikken eller arbejder-

14 Blanchot var som bekendt engageret på den yderste højrefløj i 1930'erne og skrev en række stærkt nationalistiske artikler i forskellige tidsskrifter, bl.a. *Combat*. I 1940 trak han sig ud af disse engagementer og afholdt sig i 18 år fra at deltage i politiske diskussioner. Da han i 1958 vender tilbage, er det som "en slags kommunist", som Philippe Lacoue-Labarthe formulerer det. Lacoue-Labarthe beskriver Blanchots bevægelse fra fransk fascisme til "en slags kommunisme" som "en omvendelse" (16).

15 På dette tidspunkt bruger Blanchot også forestillingen om afvisning i sine analyser af litteratur. I 1959 udgiver han en tekst om Yves Bonnefoy med titlen "Den store afvisning" ("*Le Grand refus*"), hvor han diskuterer, hvordan digteren bryder med en hegeliansk dialektik, der gør subjekt og objekt identiske, og viser, hvordan poesi kan være "en relation med det obskure og det ukendte" (68).

klassen, og heller ikke et program, som fællesskabet kunne forenes om. Afvisningen var anonym og præsenterede ikke noget program, der kunne placeres ved siden af de allerede eksisterende programmer. Det indgik ikke i en politisk diskussion, men trak sig tilbage. Som Blanchot formulerede det, blev "afvisningen ikke udført af os eller i vores navn, men med udgangspunkt i en meget fattig begyndelse, der tilhører dem, der ikke kan tale" ("Le refus" 12). Afvisningen var således et stumt udsagn. Det pegede på et hul i repræsentationen og henviste ikke til noget genkendeligt politisk subjekt.

I de to korte tekster skitserer Blanchot og Mascolo en anden bevægelse, en bevægelse, der afviser, der udgør et brud med staten, men også med forestillingen om politik som en ny konstitution, en revision af loven eller en ny lov, en ny regering. Det er en revolutionær bevægelse, der ikke genkender sig i et program eller et parti, som ikke har en liste med navnene på medlemmerne, men som opstår uden løfter og uden tilslutningsmuligheder, hinsides social determination, hvad Blanchot i begyndelsen af 1980'erne i dialog med Jean-Luc Nancy kalder "det uvedgæelige fællesskab" (*La communauté inavouable*). Afvisningen er en antagonistisk gestus, der opgiver såvel *telos* som *arché*.

Blanchot og Mascolos afvisning trækker selvfølgelig på og er en del af den euromodernistiske avantgarde og dennes bidrag til forestillingen om en kommunistisk revolution. Idehistorisk kan vi sige, at avantgarderne fra dada og surrealismen til Situationistisk Internationale udvidede den historiske materialismes forestilling om revolution, således at den socio-materiale transformation nødvendigvis følges af en mental omlægning. Det er revolutionen som en åben proces, et eksperiment, hvor der ikke er en plan, der skal følges, eller et program, der skal realiseres. Processen er såvel materiel som metafysisk og angår menneske, samfund og natur. I retrospektiv kan vi sige, at avantgarderne og den eksperimenterende kunst udgjorde en vigtig, ofte overset del af den revolutionære tradition.

Som Debord understreger i *Det spektakulære samfund*, var dada og surrealismen ikke blot samtidige med, men en del af den revolutionære proletariske offensiv i årene efter 1917 (188-189), og deres bidrag var ikke mindst at gøre det tydeligt, at revolutionen angår hele det menneskelige liv og altså ikke blot er et spørgsmål om, hvem der har magten, eller hvor-

dan produktionen styres. Det var derfor, surrealisterne forsøgte at frisætte det vidunderlige ("le merveilleux") og indledte et umuligt samarbejde med det franske kommunistparti: "Rimbaud og Marx" side om side, som Breton proklamerede.¹⁶ Umuligt, fordi Den Russiske Revolution hurtigt løb af sporet: Bolsjevikkerne tog magten og gjorde alt for at beholde den, inklusive nedkæmpede anarkisten Mahkno og de strejkende matroser i Kronstadt, militariserede samfundet, afskaffede bondestanden med stor vold, gennemførte en økologisk katastrofal industrialisering og ødelagde den ene revolutionære satsning efter den anden gennem Komintern og de nationale kommunistpartier, eksemplarisk det franske. Surrealisterne måtte sande, at den revolutionære satsning kun kunne finde sted uden for kommunistpartiet som det, situationisterne senere kaldte "krigskunst" efter modernismen. COBRA, de lettristiske grupperinger og ikke mindst situationisterne fortsatte det antikunstneriske og antipolitiske eksperiment efter Anden Verdenskrig, hvor "kritikken af hverdagslivet" blev et forsøg på at undertrykke kunst og politik som specialiserede aktiviteter til fordel for en indfrielse af menneskets radikale behov.

Vi har med Blanchot og Mascolo at gøre med en anden idé om revolution, hvor revolutionen ikke afsluttes med etableringen af et nyt regime.¹⁷ Det handler ikke om at tage magten, men om at opløse den. Hvis det er en magt, er det en magtopløsende magt, "en kraftsløs kraft" ("pouvoir sans pouvoir"), som Blanchot kalder det i "Litteraturen og retten til døden" (Blanchot 62). Det er en idé om en revolution, der ikke kan formuleres som en ny konstitution eller tage form af rettigheder. Det er bevægelsen som et postmetafysisk fællesskab uden enhed og program, hvor alle de

16 Som André Breton slutter sit indlæg i 1935 "Discours au Congrès des écrivains" med at sige, var Marx' fordring om at transformere verden den samme som Rimbauds krav om at ændre livet (18).

17 Perry Anderson definerer revolutionen på følgende vis: "En revolution er en episode af krampagtig politisk transformation, der har en klar begyndelse – hvor det gamle statsapparat stadigvæk er intakt – og en tydelig afslutning, hvor dette apparat er afgørende knust og et nyt opført i dets sted" (112). Det er en sådan forestilling om revolution, hvor nogen tager magten nedefra, Blanchot og Marcuse forsøger at tænke hinsides.

politiske subjekter (borgeren, arbejderen, avantgarden, multituden) går i opløsning, og hvor revolutionen ikke skal virkeliggøres.¹⁸ Det kalder Tari og Den usynlige komité "den destitutive opstand" (Den Usynlige Komité, *Fra nu af*).

Mit forslag er at supplere de mange gode analyser af den nye protestcyklus, Tari, Den usynlige komité, Juhl, Di Cesare og Jeanpierre, med Blanchot og Mascolos forsøg på at tænke en afvisende bevægelse. Det vil gøre det muligt at analysere den nye protestcyklus uden at skulle henvise til en forsvunden arbejderbevægelse som et tab, som Endnotes tenderer til at gøre det. De nye protester finder sted efter programmatismen, men vi behøver ikke holde arbejderbevægelsens forskellige politiske former og strategier op som prisme, når vi fortolker det, der har fundet sted siden 2011. Faktisk forhindrer det blot en analyse af det, der sker, og det reducerer revolutionen til et venstrefløjsprojekt. Det er en anden revolution, der er undervejs i dag. I stedet for at tænke den nye protestcyklus som en ikkebevægelse skal vi forstå den som en radikalt åben bevægelse, hvad Giorgio Agamben i et foredrag om bevægelser med en henvisning til Paulus har talt om som en *hos me*-bevægelse, en 'som om ikke'-bevægelse – altså en bevægelse, der ikke affirmerer en identitet.¹⁹

18 Herbert Marcuse bruger interessant nok Blanchots forestilling om afvisning på de allersidste sider i *Det én-dimensionale menneske* fra 1964 i et forsøg på at udpege et andet revolutionært subjekt end arbejderklassen, der ifølge Marcuse er blevet til en del af det nye konsumsamfund. Marcuse peger på utilpassede unge og sorte i USA, som afviser det nye samfund. Som andre samtidige tænkere som Debord var Marcuse i begyndelsen og midten af 1960'erne engageret i et forsøg på at tænke det revolutionære subjekt hinsides arbejderklassen, men stadigvæk som proletariatet, altså stadigvæk inden for rammerne af en hegeliensk-marxistisk ramme. Blanchot tager selv forestillingen om afvisning op i de tekster, han er med til at forfatte i Comité d'action étudiants-écrivains i maj-juni 1968. For en glimrende præsentation af Blanchots aktiviteter i '68, se Jean-François Hamels *Nous sommes tous la pègre. Les années 68 de Blanchot*.

19 For Agamben må bevægelsen forblive åben, kommende. I sit foredrag opponerer Agamben mod en Carl Schmittsk forståelse af bevægelsen som det politiserende medium, hvor folket gives (politisk) form, eksemplarisk den nazistiske bevægelse, der opdeler folket i en politisk form og en biologisk krop, den ariske race og de degenererede, jøderne og alle de andre, der ikke er en del af Folket. Projektet bliver

En af de vigtige pointer i Blanchots og Mascolos skitser er den autonomi, som protester og revolter er kendetegnet ved. Når en protest bliver en opstand, bliver den sit eget underlag, som Carsten Juhl skriver (*Opstandens underlag* 11). Den er immanent, dvs. den opbygger sig selv, men uden forløsning. Den skaber, hvad situationisterne kaldte "positive huller" (Kotányi og Vaneigem 451), hvor "alt, der sker, har en værdi i sig selv", som Furio Jesi skriver i sin analyse af opstanden i Berlin i 1919 (19). Det er Endnotes sådan set med på i "Onward Barbarians", hvor de pointerer, at der sker noget på gaden, når mennesker pludselig står sammen og udfordrer magten. Protester har med andre ord en autonomi, ja, er en autonomi, som vi risikerer forsvinder, når vi nødvendigvis tænker den systemkritiske protest ind i et kontinuum af eksisterende (eller fraværende) politiske organisationer.

De nye protester sker i opløsningen af tidligere ismer, socialist, kommunist, anarkist, leninist, maoist etc., det er det, Badiou har så svært ved at forstå, og selv Endnotes har svært ved at give slip på. Men protesterne er anonyme, for det første, der forsvinder, er jeget. I en atomiseret senkapitalistisk verden kendetegnet ved hurtige identitetsfiks forsøges individualiteten naturligvis straks genindført, senfascismen er et af de desperate udtryk for det, men markedsgørelsen af protesten er det naturligvis også, sort blok versus ikkevoldelige demonstranter etc. Tilbage står, at opstanden er en afvisning af det samtvungne samfund og den varebaserede individualitet. En opløsning af jeget som individualitet og politisk ståsted. Som signatur. Selv hvis folk går på gaden i overensstemmelse med deres identitet (spolitikk), sker der en forskydning, når opstanden går i gang. Det er hverken som individ, klasse eller masse, at mennesker er på gaden. Protesten er således radikalt ustabil, den løsner det samtvungne og identiteterne, det er "den fattige begyndelse", Blanchot beskrev, det sprogløse i afvisningen. På den måde er bevægelsen, der finder sted, en afmønstring, begyndelsen på en

at tænke en bevægelse, der ikke er en bevægelse, der splitter mennesket i to, *bios* og *zoe*. Agamben henviser ikke til Paulus, men dennes forståelse af kaldet ligger bag beskrivelsen af bevægelsen, der ikke er en bevægelse. Paulus skriver i *Første Brev til Korintherne*, at "de gifte skal være som om de ikke var gift". Agamben forstår denne "som om ikke" som kaldets formål. Kaldet er således en negeret gentagelse af det samme. Det er et messiansk kald af intet.

mere omfattende rømning. Her er ingen interesseret i at blive "civilsamfundets juniorpartnere".²⁰ Væk fra kapitalens fællesskab, pengeøkonomi, staten og arbejderbevægelsen. De to sidste viser sig pludselig at være intet andet end "en fabel for de ankomne med firetoget" (Den Usynlige Komité, *Fra nu af* 66).

Forskningen bag denne artikel er støttet af Novo Nordisk Fonden, NNF18OC0032010.

MIKKEL BOLT er professor ved Institut for Kunst- og Kulturvidenskab, Københavns Universitet, og forfatter til en række bøger og artikler om de (anti)kunstneriske avantgarder, fascismens æstetisering af det politiske og den revolutionære traditions mellemværende med kunst som revolutionært medium. Seneste udgivelser inkluderer *Dialog med de døde. Essays om avantgarderne og deres efterliv i den politiserede samtidskunst og nyere aktivisme* (Antipyrene, 2023), *Late Capitalist Fascism* (Polity, 2021, koreansk oversættelse under udgivelse på HanulMPlus), *På råbeafstand af marxismen. Studier i den vestlige marxismes selvkritik, udvidelse og afvikling* (Antipyrene, 2019) og *Hegel after Occupy* (Sternberg Press, 2018, fransk oversættelse på Divergences, 2020).

THEORETICAL-HISTORICAL SKETCH OF THE NEW CYCLE OF PROTESTS

Refusal beyond Programmatism

The article proposes a reading of the new cycle of protests that erupted in 2011 with the so-called Arab Spring and the square occupation movements in Southern Europe before moving on to the US with the Occupy movement. The years since 2011 have been marked by a significant rise in the number of protests, riots and revolts across the world with the years 2011, 2014 and 2019 as preliminary high points. The pandemic and the repressive anti-rebellion measures put in place during the pandemic does not seem to have stopped protests from continuing to take place. The article challenges readings of the contemporary protests that fault them for being desperate,

20 Udtrykket "civilsamfundets juniorpartnere" er hentet hos Frank Wilderson, der bruger det som en beskrivelse af den plads, ikke-sortede bevægelser kan opnå i sociale kampe. Den sorte krop er derimod hinsides hegemoni (23).

defensive and unpolitical proposing a reading using the notion of refusal put forth by Maurice Blanchot and Dionys Mascolo in 1958 as a primus for understanding the emergence of a new anti-political protest culture.

KEYWORDS

DK: protester, revolution, sociale bevægelser, marxisme, De Gule Veste, Maurice Blanchot, Dionys Mascolo

EN: protests, revolution, social movements, Marxism, Yellow Vest movement, Maurice Blanchot, Dionys Mascolo

LITTERATUR

- Adamczak, Bini. *Gestern Morgen. Über die Einsamkeit kommunistischer Gespenster und die Rekonstruktion der Zukunft*. Assemblage, 2011.
- Agamben, Giorgio. "Che cos'è un movimento?", foredrag, 2005, lydfil: www.archive.org/details/GiorgioAgamben-CheCosUnMovimento
- Anderson, Perry. "Modernity and Revolution". *New Left Review*, nr. 144, 1984, s. 96-113.
- Anonym. *Manifeste conspirationniste*. Seuil, 2022.
- Badiou, Alain. *Le réveil de l'histoire*. Lignes, 2011.
- Badiou, Alain. *Un parcours grec. Circonstances*, 8. Lignes, 2016.
- Badiou, Alain. *Méfiez-vous des blancs, habitant du rivage*. Fayard, 2019.
- Balibar, Etienne. *Nous, citoyens d'Europe? Les frontières, l'État, le peuple*. La Découverte, 2001.
- Bauman, Zygmunt. "Far Away from Solid Modernity: Interview by Eliza Kania". *R/evolutions*, bd. 1, nr. 1, 2013, s. 24-29.
- Bayat, Asef. *Revolution without Revolutionaries: Making Sense of the Arab Spring*. Stanford University Press, 2017.
- Benjamin, Walter. "Forsøg på en kritik af volden" ["Zur Kritik der Gewalt", 1921], oversat af Hans Chr. Fink. *Kulturindustri. Udvalgte skrifter*, Rhodos, 1973, s. 15-41.
- Benjamin, Walter. "Om historiebegrebet" ["Über den Begriff der Geschichte", 1940], oversat af Peter Madsen. *Kulturkritiske essays*. Gyldendal, 1998, s. 159-171.
- Bertho, Alain. *Le temps des émeutes*. Bayard, 2009.
- Blanchot, Maurice. "Le Grand refus" [1959]. *L'entretien infini*. Gallimard, 1969, s. 46-69.
- Blanchot, Maurice. "Litteraturen og retten til døden" ["La littérature et la droit à la mort", 1949], oversat af Carsten Madsen. *Orfeus' blik og andre essays*. Gyldendal, 1994, pp. 23-78.
- Blanchot, Maurice. "Le refus" [1958]. *Écrits politiques. Guerre d'Algérie, Mai 68, etc. 1958-1993*. Lignes, 2003, s. 11-12.
- Blanchot, Maurice. "[Maurice Blanchot à Jean-Paul Sartre]" [1960]. *Écrits politiques. Guerre d'Algérie, Mai 68, etc. 1958-1993*. Lignes, 2003, s. 45-49.

- Bolt, Mikkel. *Krise til opstand*. Antipyrine, 2013.
- Bolt, Mikkel. "Klasseløs klassekamp. Fra maj-protesterne til De Gule Veste". *Protestkritik. Hvordan kan man tænke protesten i skyggen af '68?*, redigeret af Andreas Hjort Bundgaard et al., Problema, 2020, s. 153-167.
- Bolt, Mikkel. "Violence and other Unpolitical Acts in the New Cycle of Protests". *The Aesthetics of Violence*, redigeret af Gisle Selnes og Hans Jacob Ohldieck, Scandinavian Academic Press, 2020, s. 61-81.
- Bolt, Mikkel. *Late Capitalist Fascism*. Polity, 2021.
- Bolt, Mikkel. "An Affirmation That Is Entirely Other". *South Atlantic Quarterly*, bd. 122, nr. 1, 2023, s. 19-31.
- Bordiga, Amadeo. *Strutture economica e sociale della Russia d'oggi*. Edizioni il programma comunista, 1976.
- Brenner, Robert. *The Economics of Global Turbulence: The Advanced Capitalist Economies from Long Boom to Long Downturn, 1945-2005*. Verso, 2006.
- Breton, André. *Discours au Congrès des écrivains [1935]*. Jean-Jacques Pauvert, 1971.
- Butler, Judith. *På vej mod en performativ forsamlingssteori [Notes Toward a Performative Theory of Assembly, 2015]*. Oversat af Beate Terletskaia, Billedkunstscolernes Forlag, 2020.
- Clark, T.J. "Capitalism Without Images". *Capitalism and the Camera: Essays on Photography and Extraction*, redigeret af Kevin Coleman og Daniel James, Verso, 2021, s. 120-141.
- Clegg, John og Aron Benanav. "Crisis and Immiseration: Critical Theory Today". *The Sage Handbook of Frankfurt School Critical Theory*, redigeret af Werner Bonefeld et al., Sage, 2018, s. 1629-1648.
- Clover, Joshua. *Riot. Strike. Riot: The New Era of Uprisings*. Verso, 2016.
- Colectivo Situaciones. *19 y 20. Apuntes para el nuevo protagonismo social*. Ediciones De mano en mano, 2002.
- Debord, Guy. *Det spektakulære samfund [La société du spectacle, 1967]*. Oversat af Louise Bundgaard og Gustav Hoder, Antipyrine, 2020.
- Denning, Michael. "Neither Capitalist, Nor American: Democracy as Social Movement". *Culture in the Age of Three Worlds*. Verso, 2004, s. 209-226.
- Den usynlige komité. *Til vores venner [A nos amis, 2014]*. Oversat af Anna Cornelia Ploug og Mathias Ruthner, Antipyrine, 2020a.
- Den usynlige komité. *Fra nu af [Maintenant, 2019]*. Oversat af Carsten Juhl, OVO Press, 2020b.
- Deutsche Bank. "An Age of Disorder", 2020, www.db.com/newsroom_news/2020/the-age-of-disorder-the-new-era-for-economics-politics-and-our-way-of-life-en-11670.htm.
- Di Cesare, Donatella. *Il tempo della rivolta*. Bollati Boringhieri, 2020.
- Endnotes. "Onward Barbarians", 2021, www.endnotes.org.uk/other_texts/en/endnotes-onward-barbarians.
- Eribon, Didier. *Retour à Reims*. Fayard, 2009.
- Fisher, Mark. *Kapitalistisk realisme. Findes der ikke noget alternativ? [Capitalist Realism: Is there no Alternative?, 2009]*. Oversat af Mathias Ruthner, Antipyrine, 2020.

- Gago, Verónica. *La potencia feminista. O el deseo de cambiarlo todo*. Tinta Limón, 2019.
- Gaonkar, Dilip. "Demos Noir: Riot after Riot". *Nights of the Dispossessed: Riots Unbound*, redigeret af Natasha Ginwala, Gal Kirn og Niloufar Tajeri, Columbia University Press, 2021, s. 30-54.
- Gerbaudo, Paolo. *The Mask and the Flag: Populism, Citizenism and Global Protest*. Oxford University Press, 2017.
- Goldner, Loren. "The Historical Moment That Produced Us: Global Revolution or Recomposition of Capital". *Insurgent Notes*, nr. 1, 2010, www.insurgentnotes.com/2010/06/historical_moment/.
- Graeber, David. "De 'Gule Veste' viser os, hvor meget jorden skælver under vores fødder" ["The 'Yellow Vests' Show How Much the Ground Moves Under Our Feet, 2018]. Oversat af Carsten Juhl, 2018, www.carstenjuhl.dk/sites/default/files/2018-12/David%20Graeber%20gule%20veste.pdf.
- Hall, Stuart. "Cultural Studies and its Theoretical Legacies". *Cultural Studies*, redigeret af Lawrence Grossberg, Cary Nelson og Paula Treichler, Routledge, 1992, s. 277-295.
- Hamel, Jean-François. *Nous sommes tous la pègre. Les années 68 de Blanchot*. Les Éditions de Minuit, 2018.
- Hardt, Michael og Antonio Negri. *Declaration*. Argo Navis, 2013.
- Hardt, Michael og Antonio Negri. *Assembly*. Oxford University Press, 2017.
- Haslett, Tobi. "Magic Actions". *N+1*, maj 2021, www.nplusonemag.com/issue-40/politics/magic-actions-2/.
- Hoare, George, Philip Cunliffe og Alex Hochuli. *The End of the End of History: Politics in the Twenty-First Century*. Winchester & Washington: Zero, 2021.
- Hobsbawm, Eric. *Ekstremernes århundrede. Verdens historie 1914-1989 [The Age of Extremes: The Short Twentieth Century, 1994]*. Oversat af Ole Lindegård Henriksen. Gyldendal, 1997.
- Jameson, Fredric. *The Seeds of Time*. Columbia University Press, 1994.
- Jeanpierre, Laurent. In Girum. *Les leçons politiques des ronds-points*. La Découverte, 2019.
- Jesi, Furio. *Spartakus. Simbologia della rivolta [1969]*. Bollati Boringhieri, 2022.
- Juhl, Carsten. *Italiens historie fra enhedsstatens oprindelse til det historiske kompromis*. Suen-son, 1979.
- Juhl, Carsten. *Opstandens underlag*. OVO Press, 2020.
- Koram, Kojo. *Uncommon Wealth: Britain and the Aftermath of Empire*. John Murray, 2022.
- Kotányi, Attila og Raoul Vaneigem. "Elementært program for bureauet for unitær urbanisme" ["Programme élémentaire du Bureau d'Urbanisme Unitaire", 1961], oversat af Otto Jul Pedersen. *Avantgardemanifester*, redigeret af Mikkel Bolt, Klim, 2019, s. 449-451.
- Krahl, Hans-Jürgen. "Angaben zur Person". *Konstitution und Klassenkampf. Zur historischen Dialektik von bürgerlicher Emanzipation und proletarischer Revolution. Schriften, Reden und Entwürfe aus den Jahren 1966-1970*. Neu Kritik, 1971, s. 19-30.
- Lacoue-Labarthe, Philippe. *Agonie terminée, agonie interminable. Sur Maurice Blanchot*. Galilée, 2011.

- Vladimir Lenin: "Om 'demokrati' eller diktatur" ["O 'демократии' и диктатуре", 1918], oversat af anonym, www.marxisme.dk/arkiv/lenin/1918/12/23-demodikt.asp.
- Losurdo, Domenico. *Contro storia del liberalism*. Laterza, 2005.
- Mandel, Ernst. *Der Spätkapitalismus. Versuch einer marxistischen Erklärung*. Suhrkamp, 1972.
- Marcuse, Herbert. *Det én-dimensionale menneske. En undersøgelse af det højtudviklede industrisamfundets ideologi* [*One-Dimensional Man: Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society*, 1964]. Oversat af Merete Ries, Gyldendal, 1969.
- Martin, Louis. 'Je lutte des classes'. *Le mouvement contre la réforme des retraites en France, automne 2010*. Senonevero, 2012.
- Mascolo, Dionys. *Le communisme. Révolution et communication ou la dialectique des valeurs et des besoins* [1953], Lignes, 2018.
- Mascolo, Dionys. "Refus inconditionnel" [1958]. *La révolution par l'amitié*. La fabrique, 2022, s. 27-29.
- Newman, Saul. *Postanarchism*. Polity, 2016.
- Nogle revolutionære mænd og kvinder fra Syrien i eksil. "Folkeslagene vil regimernes fald" ["Le peuple veut la chute du régime", 2018], oversat af Carsten Juhl. Carsten Juhl: *Opstandens underlag*. OVO Press, 2020, s. 73-77.
- Nunes, Rodrigo. *Neither Vertical nor Horizontal: A Theory of Political Organisation*. Verso, 2021.
- Roth, Karl Heinz. *Den 'anden' arbejderbevægelse. Et bidrag til en ny forståelse af klassehistorien i Tyskland* [*Die 'andere' Arbeiterbewegung und die Entwicklung der kapitalistischen Repression von 1880 bis zur Gegenwart*, 1974]. Oversat af Svend Erik Hasle, GMT, 1976.
- Rudelle, Odile. *Mai 58. De Gaulle et la République*. Plon, 1988.
- Sanguinetti, Gianfranco (Censor). *Rapporto veridico sulle ultima opportunità di salvare il capitalismo in Italia*. Mursia, 1975.
- Silver, Beverly J. og Corey R. Payne. "Crises of World Hegemony and the Speeding Up of History". *Hegemony and World Order*, redigeret af Piotr Dutkiewicz, Tom Casier og Jan Scholte, Routledge, 2020, s. 17-31.
- SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute): "Trends in World Military Expenditure, SIPRI Fact Sheet, april 2021", 2022, www.sipri.org/sites/default/files/2022-04/fs_2204_milex_2021_o.pdf.
- Situationistisk Internationale. "Definitioner" ["Définitions", 1958], oversat af Otto Juhl Pedersen. *Avantgardemanifester*, redigeret af Mikkel Bolt, Klim, 2019, s. 438-439.
- Smith, Jason E. "The American Revolution: The George Floyd Rebellion, One Year Out", *Brooklyn Rail*, juli-august 2021, www.brooklynrail.org/2021/07/field-notes/The-American-Revolution-The-George-Floyd-Rebellion-One-Year-Out.
- Tari, Marcello. *Non esiste la rivoluzione infelice: Il comunismo della destituzione*. Derive Approdi, 2017.
- Théorie communiste. "Prolétariat et capital. Une trop brève idylle?". *Théorie communiste*, nr. 19, 2004, s. 5-60.

- Tronti, Mario. "Til en kritik af det politiske demokrati" ["Per una critica della democrazia politica", 2007], oversat af Rasmus Bojesen. *Demokrati*, redigeret af Mikkel Bolt og Dominique Routhier, Antipyrine, 2022, s. 111-127.
- Wajnsztejn, Jacques og C. Gzavier. *La tentation insurrectioniste*. Acratie, 2012.
- Walton, John og David Seddon. *Free Markets and Food Riots: The Politics of Global Adjustment*. Blackwell, 1994.
- Watkins, Susan. "Oppositions". *New Left Review*, nr. 98, 2016, s. 5-30.
- Wilderson, Frank B. "Fængselsslaven som hegemoniets (tavse) skandale" ["The Prison Slave as Hegemony's (Silent) Scandal", 2003], oversat af Tone Andreasen. *Sorthed*, redigeret af Mikkel Bolt og Jakob Jakobsen, Nebula, 2018, s. 23-40.
- Wohlleben, Adrian. "Memes without End". *Ill Will*, maj 2021, www.illwill.com/memes-without-end.
- Wright, Robin. "The Story of 2019: Protests in Every Corner of the Globe". *The New Yorker*, 30. december 2019, www.newyorker.com/news/our-columnists/the-story-of-2019-protests-in-every-corner-of-the-globe.
- Žižek, Slavoj. *The Year of Dreaming Dangerously*. Verso, 2012.

